ISSN 2654-2366

Archive

Archive Offprint

Open Access Scientific Journal

ISSN 2654-2366

Volume 12 – 2016 Offprint

Volume No: Archive Volume 12, 2016
Editor: K. Kalogeropoulos
Date: December 2, 2016

Cite as: Ιωαννίδου, Α. 2016, Το ατομικό δικαίωμα της ιδιοκτησίας στα ελληνικά επαναστατικά Συντάγματα, *Archive*, 12, σσ. 6-13 DOI:10.5281/zenodo.4485434

Το ατομικό δικαίωμα της ιδιοκτησίας στα ελληνικά επαναστατικά Συντάγματα

Λέξεις κλειδιά: *Α΄ Εθνοσυνέλευση των Ελλήνων, αναγκαστική απαλλοτρίωση, ατομικό δικαίωμα ιδιοκτησίας, Β΄ Εθνική Συνέλευση, Ε΄ Εθνική Συνέλευση, Ηγεμονικόν Σύνταγμα, προστασία της ιδιοκτησίας, Ρήγας Βελεστινλής, Σύνταγμα της Επιδαύρου, Σύνταγμα της Τροιζήνας*

Άννα Ιωαννίδου, Πτυχιούχος Πολιτικών Επιστημών και Νομικής, Μ.Α. Νομικής ΑΠΘ

Abstract

The purpose of this paper is to present the constitutional framework for the protection of the individual right to property during the revolutionary period, where the effort is being made to organize and form the Greek state according to the bourgeois liberal European model. Property in the period under study due to its great social and economic importance is placed at the center of political upheavals, both at national and European level.

Το παρόν δοκίμιο έχει ως σκοπό να παρουσιάσει το συνταγματικό πλαίσιο προστασίας του ατομικού δικαιώματος της ιδιοκτησίας κατά την επαναστατική περίοδο, όπου και πραγματοποιείται η προσπάθεια οργάνωσης και συγκρότησης του ελληνικού κράτους σύμφωνα με το αστικό φιλελεύθερο ευρωπαϊκό πρότυπο. Η ιδιοκτησία κατά την υπό μελέτη περίοδο εξαιτίας της μεγάλης κοινωνικής και οικονομικής της σημασίας τοποθετείται στο επίκεντρο των πολιτικών ανακατατάξεων και διακυβευμάτων τόσο σε εθνικό όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Η προστασία της ιδιοκτησίας στα συνταγματικά κείμενα της Γαλλικής Επανάστασης, στο Φυσικό Δίκαιο και στην πολιτειακή σκέψη του Ρήγα

Σύμφωνα με την παραδοσιακή συνταγματική θεωρία των ατομικών δικαιωμάτων, το δικαίωμα της ιδιοκτησίας θεωρείται δικαίωμα πρώτης γενιάς, το οποίο μαζί με το δίπτυχο προσωπική ελευθερία και ισότητα αποτελεί την προϋπόθεση της απρόσκοπτης λειτουργίας της φιλελεύθερης οικονομίας. Το απαραβίαστο της ιδιοκτησίας περιέχεται στον κλασικό κατάλογο των ατομικών δικαιωμάτων μαζί με την προσωπική ελευθερία και την ασφάλεια, το άσυλο της κατοικίας, την ελευθερία της έκφρασης και του τύπου, το απόρρητο των επιστολών, την θρησκευτική ελευθερία, την ελευθερία της εκπαίδευσης, την ελευθερία του συνέρχεσθαι, την ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι, το δικαίωμα του αναφέρεσθαι προς τις αρχές, την οικονομική ελευθερία, την νομική και φορολογική ισότητα.

Με την κατοχύρωση των ατομικών ελευθεριών και ειδικότερα του συνόλου των ιδιωτικών περιουσιακών δικαιωμάτων στα συνταγματικά κείμενα της Γαλλικής Επανάστασης καταργείται η φεουδαρχική ιδιοκτησία και συγχρόνως προσδίδεται ολοκληρωμένη μορφή στην αρχή της λαϊκής κυριαρχίας. Τα φιλελεύθερα συνταγματικά κείμενα της Γαλλικής Επανάστασης αντιμετωπίζουν τα ατομικά δικαιώματα ως έμφυτα, αναπαλλοτρίωτα και αιώνια. Τα ατομικά δικαιώματα έχουν διακηρυχθεί δογματικά στις διδασκαλίες της Σχολής του Φυσικού Δικαίου και στα έργα των πολιτικών φιλοσόφων του 18ου αιώνα. Η αρχή της προστασίας της ιδιοκτησίας, σύμφυτη με το φαινόμενο της ανθρώπινης συμβίωσης και την αναγνώριση της αξίας της προσωπικότητας του ατόμου, διατυπώνεται τόσο από τον J. Locke όσο και από τους φυσιοκράτες Montesquieu και Voltaire.

Η Γαλλική Επανάσταση διαπνεόμενη από ατομοκεντρικές αντιλήψεις -σύμφωνα με τις οποίες το άτομο αποτελεί την αρχή και το τέλος κάθε κρατικής οργάνωσης- έχει ως ιδεολογική βάση την αρχή ότι τα ατομικά δικαιώματα απορρέουν από το υπέρτερο και αναλλοίωτο Φυσικό Δίκαιο που προϋπάρχει τόσο του κράτους όσο και του θετικού δικαίου. Σύμφωνα με την ίδια λογική και πολιτική φιλοσοφία, η ιδιοκτησία ως ατομικό δικαίωμα, αλλά και ως θεσμός κοινωνικής και οικονομικής οργάνωσης αφενός μεν υπηρετεί την προστασία της ιδιωτικής σφαίρας και αυτονομίας αφετέρου δε εκφράζει την αξίωση των ατόμων έναντι του κράτους και των οργάνων του να απέχουν από κάθε επέμβαση στην ιδιωτική σφαίρα ανάπτυξης της προσωπικότητάς τους. Η ιδιοκτησία ως εξουσιαστική σχέση μεταξύ ανθρώπου και πράγματος αναφέρεται σε περιουσιακά αντικείμενα και επομένως ανάγεται στον οικονομικό χώρο. Πρόκειται για μία de facto πραγματική εξουσία επί του πράγματος, η οποία αναγνωρίζεται, διαμορφώνεται από το δίκαιο και καθίσταται νομική.

Εκφραστής του γαλλικού επαναστατικού πνεύματος της ελευθερίας - ισότητας - αδελφότητας υπήρξε ο Ρήγας Βελεστινλής, ο οποίος μετέφερε τα διδάγματα της Γαλλικής Επανάστασης στη νεοελληνική πολιτική σκέψη, προσαρμόζοντάς τα στην ελληνική και βαλκανική πραγματικότητα. Οι πολιτικές, πολιτειακές και κοινωνικές αντιλήψεις του Ρήγα επηρέασαν τους συντάκτες των πρώτων ελληνικών συνταγμάτων.

Στο έργο του Νέα Πολιτική Διοίκησις των κατοίκων της Ρούμελης, της Μικράς Ασίας, των Μεσογείων Νήσων και της Βλαχομπογδανίας (1797), τμήμα του οποίου αποτελούν τα Δίκαια του Ανθρώπου, ο Ρήγας αναπτύσσει τα φυσικά δικαιώματα των ανθρώπων, δηλαδή τα δικαιώματα, που «δεν έχει την άδειαν να τους τα αφαιρέσει κανένας επί της γης» (άρθρο 1) και έχουν ως φορέα κάθε άτομο ανεξαρτήτως θρησκείας ή εθνικής καταγωγής. Στο μανιφέστο του αυτό ο Ρήγας θεωρεί το δικαίωμα της ιδιοκτησίας προϊόν του φυσικού δικαίου, στο οποίο ο ίδιος συμπεριλαμβάνει την ισότητα, την ατομική και εθνική ελευθερία, την προσωπική ασφάλεια, αλλά και την ελευθερία της σκέψης, την θρησκευτική ελευθερία και την ελευθερία της συνάθροισης.

Στη σκέψη του Ρήγα η ιδιοκτησία συμπλέκεται με το δικαίωμα εξουσίασης των πραγμάτων, την κατ΄ αρέσκειαν χρήση τους και την απόλαυση των ωφελημάτων που απορρέουν από αυτά. Στο άρθρο 19 προβλέπει, ακόμη, τον θεσμό της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης και τις ειδικότερες προϋποθέσεις ενεργοποίησης του. Από την διάταξη αυτή προκύπτει ότι η αναγκαστική απαλλοτρίωση περιορίζει νόμιμα την ατομική ιδιοκτησία όταν γίνεται προς εξυπηρέτηση της δημόσιας ωφέλειας και συνοδεύεται από αποζημίωση του ιδιοκτήτη του ακινήτου που πρόκειται να δεσμευτεί.

Η κατοχύρωση του ατομικού δικαιώματος της ιδιοκτησίας στα επαναστατικά Συντάγματα: Συγκριτική παρουσίαση

Κατά την επαναστατική περίοδο η ελληνική οικονομία είναι κατεξοχήν αγροτική. Επομένως, η ιδιοκτησία της γης αποτελεί σημαντική πηγή και σύμβολο πλούτου, ισχύος και κοινωνικής θέσης και καθορίζει το μέλλον της ελληνικής οικογένειας. Περαιτέρω, κατά την επαναστατική περίοδο η ιδιοκτησία σε συνδυασμό με την πολιτική εμπειρία και παιδεία είναι συνώνυμη με την πολιτική υπευθυνότητα και δράση.

Σε συνταγματική επίπεδο η έμφαση στην κατοχύρωση και την ενίσχυση της ιδιοκτησίας συνδέεται και με τις επιδιώξεις των κοινωνικών εκείνων ομάδων, οι οποίες με στόχο την κατοχύρωση της ηγετικής τους θέσης και την ενίσχυση της οικονομικής τους βάσης επιζητούν την εξασφάλιση των περιουσιακών τους στοιχείων και την εξυπηρέτηση των κτηματικών τους

συμφερόντων. Πιο συγκεκριμένα, στην αρχή της Επανάστασης οι πρόκριτοι λόγω της οικονομικής τους δύναμης και της κατοχής μεγάλης έκτασης γης διεκδικούσαν το δικαίωμα τους να μετάσχουν στις Εθνοσυνελεύσεις, να εκφράζονται πολιτικά και να διαμορφώνουν την μορφή του πολιτεύματος.

Αν ανατρέξουμε στα τρία επαναστατικά Συντάγματα, διαπιστώνουμε ότι έχουν αδιαμφισβήτητα φιλελεύθερο και δημοκρατικό χαρακτήρα, καθώς κατοχυρώνουν σε διαφορετικό βαθμό το καθένα τις βασικές ατομικές ελευθερίες και μετεμφυτεύουν πολιτειακούς θεσμούς των κρατών της δυτικής Ευρώπης στην κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα της Ελλάδας του 1821. Πράγματι, η απόλαυση των ατομικών δικαιωμάτων με αποκορύφωμα την εγγύηση της ιδιοκτησίας αποτελεί έναν από τους κύριους σκοπούς της Ελληνικής Επανάστασης, διαπίστωση η οποία προκύπτει και από τις επαναστατικές προκηρύξεις.

Ειδικότερα, όπως έχει εύστοχα επισημανθεί, η περιορισμένη προστασία σε επίπεδο ατομικών δικαιωμάτων στο Σύνταγμα της Επιδαύρου εξελίσσεται σε συστηματικότερη στο Σύνταγμα του Άστρους και καθίσταται σχεδόν πλήρης στο Σύνταγμα της Τροιζήνας. Ο συνταγματικός νομοθέτης κατά την επαναστατική περίοδο επιλέγει να μεταφέρει σχεδόν αυτούσιες ορισμένες διατάξεις του Αμερικανικού Ομοσπονδιακού Συντάγματος της Φιλαδέλφειας (1787) και των Συνταγμάτων της Γαλλικής Επανάστασης (1793, 1795) τόσο σε οργανωτικό επίπεδο όσο και στο πεδίο των ατομικών ελευθεριών.

Πριν από την αναγνώριση του ατομικού δικαιώματος της ιδιοκτησίας στα Συντάγματα του απελευθερωτικού αγώνα, το δικαίωμα αυτό προβλέπεται από το τοπικό πολίτευμα της Νομικής Διάταξης της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος, κείμενο το οποίο ψηφίστηκε από τοπική συνέλευση κατά την έναρξη του αγώνα με σκοπό την άσκηση εξωτερικής πολιτικής, την συστηματοποίηση της διπλωματικής δράσης, αλλά και την προσωρινή διοικητική οργάνωσή των επαναστατημένων Ελλήνων έως την μελλοντική σύγκληση Εθνοσυνέλευσης. Άξιο μνείας είναι το γεγονός ότι η Νομική Διάταξις είναι το δεύτερο Σύνταγμα της παγκόσμιας ιστορίας, το οποίο περιέλαβε και διακήρυξη καθηκόντων.

Το τοπικό αυτό σύνταγμα αποτελεί έναν από τους πρώτους πολιτικούς πυρήνες κρατικής οργάνωσης και υιοθετεί την ιδιόμορφη τριχοτόμηση και κατηγοριοποίηση των κατοίκων της Ελλάδας σε Έλληνες, μέτοικους και ξένους. Εγγυάται στον Έλληνα πολίτη την ασφάλεια την ιδιοκτησίας και της ζωής στο δεύτερο κεφάλαιο, όπου ενσωματώνεται η διακήρυξη των δικαιωμάτων και των «χρεών» του Έλληνα. Αντίθετα, στο πρώτο κεφάλαιο στο άρθρο ΙΗ΄ απαγορεύεται στους ξένους να κατέχουν με οποιοδήποτε καθεστώς ακίνητη περιουσία στο ελληνικό έδαφος. Σημειωτέον ότι το συνταγματικό κείμενο ως προς την προστασία την ιδιοκτησίας εξισώνει κατά κάποιον τρόπο την νομική μεταχείριση Ελλήνων και «μετοίκων».

Περαιτέρω, αξίζει να υπογραμμιστεί ότι στην πρώτη προκήρυξη του Αρείου Πάγου (21-11-1821), που είναι το ανώτατο διοικητικό όργανο του πολιτεύματος της Νομικής Διάταξης της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος, εξαγγέλλεται η προστασία της ζωής, της ιδιοκτησίας, της τιμής και της θρησκείας όλων των ανθρώπων, Ελλήνων και αλλοδαπών. Με αυτόν τρόπο, προμηνύεται η υιοθέτηση μίας πολιτικής ατομικών δικαιωμάτων από την Εθνική Βουλή μετά την σύγκληση της Α΄ Εθνοσυνέλευσης των Ελλήνων.

Το Προσωρινό Πολίτευμα της Επιδαύρου (1 Ιανουαρίου 1822), το οποίο αποτελείται από 110 σύντομες παραγράφους, έφερε ανάγλυφα την σφραγίδα των αρχών και των φιλελεύθερων ιδεών που εκπορεύονται από τα Συντάγματα της Γαλλικής Επανάστασης και ειδικότερα από εκείνα των ετών 1793 και 1795. Αναγνωρίζει λοιπόν ορισμένα από τα διακηρυχθέντα από τα

ανωτέρω κείμενα ατομικά δικαιώματα και υιοθετεί κατά βάση την αρχή διάκρισης των εξουσιών.

Ως προς το θέμα του φορέα του δικαιώματος ιδιοκτησίας επισημαίνουμε αρχικά ότι υπό το πρίσμα του πρώτου επαναστατικού Συντάγματος φορέας του δικαιώματος μπορεί να είναι αποκλειστικά και μόνο ο Έλληνας πολίτης. Σημειώνουμε ότι για πρώτη φορά στο Προσωρινό Πολίτευμα της Επιδαύρου συναντούμε το τρίπτυχο ιδιοκτησία – τιμή – προσωπική ασφάλεια, το οποίο επαναλαμβάνεται σε όλα τα επαναστατικά συντάγματα. Κατά βάση το τρίπτυχο αυτό εντάσσεται στον σκληρό πυρήνα των ατομικών δικαιωμάτων και είναι στενά συνδεδεμένο με την ιδεολογία του αστικού φιλελεύθερου κράτους. Με την κατοχύρωση της ιδιοκτησίας διαμορφώνεται ένα αστικό θεσμικό πλαίσιο, το οποίο αποτελεί κοινή στρατηγική επιδίωξη όλων των πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων που συμμετέχουν στην Επανάσταση.

Στην συγκυρία αυτή τα μέλη της Α΄ Εθνοσυνέλευσης των Ελλήνων υπογραμμίζουν την σημασία που θα έχει για το ελληνικό κράτος η προάσπιση του δικαιώματος της ιδιοκτησίας, μνημονεύοντας το δικαίωμα αυτό στην εκδοθείσα από την συνέλευση Διακήρυξη κατά την λήξη των εργασιών της. Η εν λόγω Διακήρυξη ενταγμένη στο πλαίσιο της νέας θεσμικής κρατικής τάξης και συγκρότησης έχει επηρεαστεί προδήλως από την θεωρία του Φυσικού Δικαίου και μπορεί να παραλληλιστεί με το άρθρο 2 της γαλλικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτου του 1789.

Οι ρυθμίσεις του Προσωρινού Πολιτεύματος της Επιδαύρου κεντρίζουν την προσοχή του Α. Κοραή, ο οποίος εκδηλώνει το ενδιαφέρον του για το θεσμικό πλαίσιο και την μορφή του νέου πολιτικού σώματος με την έκδοση του έργου Σημειώσεις εις το προσωρινόν πολίτευμα της Ελλάδος. Όπως έχει εύστοχα υπογραμμιστεί, στο δοκίμιο αυτό ο Α. Κοραής με την ώριμη πολιτική του αίσθηση, την διορατικότητα και την ικανότητά του να αντιμετωπίζει τα πραγματικά προβλήματα θίγει πολιτικά ζητήματα, τα οποία διαισθανόταν ότι θα ανέκυπταν κατά την οικοδόμηση μίας νέας φιλελεύθερης πολιτείας.

Στην συνέχεια, η Β΄ Εθνική Συνέλευση συνέρχεται στις 29 Μαρτίου 1823 στο Άστρος προκειμένου να αναθεωρήσει το Προσωρινό Πολίτευμα της Επιδαύρου, το οποίο παρουσίασε στην πράξη ορισμένα βασικά μειονεκτήματα. Το καταρτισθέν αναθεωρημένο κείμενο ονομάζεται Νόμος της Επιδαύρου - για να γίνει έκδηλη η συνέχειά του με το προηγούμενο Σύνταγμα - απαρτίζεται από 99 παραγράφους και περιλαμβάνει σημαντικές βελτιώσεις στις διατάξεις περί ατομικών δικαιωμάτων. Υπενθυμίζουμε, ακόμη, ότι καταργεί την ισχύ των τοπικών πολιτευμάτων. Το Σύνταγμα του Άστρους επεκτείνει την απόλαυση του δικαιώματος ιδιοκτησίας, καθώς και της τιμής και της ασφάλειας, σε όλα τα άτομα που βρίσκονται στην ελληνική επικράτεια ανεξάρτητα από την ιθαγένεια τους.

Επομένως, το Σύνταγμα αυτό, έχοντας τροποποιήσει και διευρύνει την διατύπωση της αντίστοιχης διάταξης του Προσωρινού Πολιτεύματος της Επιδαύρου ανάγει το δικαίωμα της ιδιοκτησίας σε ανθρώπινο. Προς την ίδια κατεύθυνση κινείται και η Διακήρυξη της 18ης Απριλίου 1823, η οποία επικαλείται προς αιτιολόγηση του επαναστατικού αγώνα «τα απαράγραπτα δικαιώματα» των Ελλήνων, την απόλαυση των «ατίμητων αγαθών», «την δόξαν της Αγίας ημών Πίστεως και την ευτυχίαν των ανθρώπων», τις προγονικές αρετές και ιδίως την φιλοπατρία των Ελλήνων».

Περαιτέρω, το ψηφισθέν την 1 Μαΐου 1827 Πολιτικόν Σύνταγμα της Ελλάδος (Σύνταγμα της Τροιζήνας), αποτελούμενο από 150 άρθρα κατανεμημένα σε 9 κεφάλαια, είναι ένας καταστατικός χάρτης νομοτεχνικά αρτιότερος από τους τότε ισχύοντες στην Ευρώπη. Όντας

βαθύτατα επηρεασμένο από δημοκρατικές και φιλελεύθερες αντιλήψεις, διακηρύσσει ρητά και πανηγυρικά την αρχή της λαϊκής κυριαρχίας και την αρχή της διάκρισης των εξουσιών.

Πρόκειται, επομένως, για ένα σύνταγμα «μοντέρνο», οι διατάξεις του οποίου μπορούν να παραλληλιστούν με τις αντίστοιχες των σύγχρονων ευρωπαϊκών Συνταγμάτων, δεδομένου ότι εκφράζει τα ειδοποιά χαρακτηριστικά του σύγχρονου συνταγματισμού : θεμελιώνει την λαϊκή κυριαρχία, έχει συνολικό ρυθμιστικό χαρακτήρα και χρησιμοποιεί καθολικευτικές διατυπώσεις. Σε αυτό συνέβαλε η ιδεολογική ζύμωση και η πολιτική εμπειρία, που αποκτήθηκε από την εφαρμογή του Συντάγματος της Επιδαύρου, καθώς και η ιστορική μνήμη, αλλά και η εμπέδωση των διδαγμάτων του νεοελληνικού Διαφωτισμού.

Η Τρίτη Εθνοσυνέλευση της επαναστατικής Ελλάδας μέσω του Πολιτικού Συντάγματος μετουσιώνει σε πράξη τις ιδέες του Διαφωτισμού και αντικατοπτρίζει την μακρά συλλογική προσπάθεια οικοδόμησης πολιτικής, ιστορικής συνείδησης και ελληνικής εθνικής ταυτότητας. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η πρωτοβουλία των αντιπροσώπων να εκφράσουν σε ειδικό επίσημο έγγραφο «ευγνωμοσύνης ενδεικτικόν» τον σεβασμό και την εκτίμηση του μαχόμενου έθνους προς τον Α. Κοραή για την διαρκή και συντονισμένη προσπάθεια του τελευταίου να «φωτίσει», να διαπαιδαγωγήσει πολιτικά τους συμπατριώτες του.

Ιδιαιτέρως πλούσιες είναι οι διατάξεις του Πολιτικού Συντάγματος που αναφέρονται στα ατομικά δικαιώματα, οι οποίες μάλιστα περιλαμβάνονται σε ιδιαίτερο κεφάλαιο, που φέρει τον έκτοτε καθιερωθέντα και διατηρηθέντα μέχρι το 1968 αδόκιμο τίτλο Δημόσιον Δίκαιον των Ελλήνων (άρθρα 5-29). Παρατηρούμε ότι όχι μόνο προστατεύονται αρτιότερα τα ήδη δια του νόμου της Επιδαύρου διακηρυσσόμενα ατομικά δικαιώματα, αλλά λαμβάνεται επίσης πρόνοια για την δυνατότητα αναγκαστικής απαλλοτρίωσης κτημάτων για δημόσιο όφελος έναντι προηγούμενης αποζημίωσης (άρθρο 17), την ελευθερία της εκπαίδευσης (άρθρο 20), την προστασία της θρησκευτικής ελευθερίας (άρθρο 1), καθώς και την γενική απαγόρευση της αναδρομικότητας των νόμων (άρθρο 19). Υπό την ισχύ του Συντάγματος της Τροιζήνας -το οποίο θεωρείται το τελειότερο και νομικά πληρέστερο από τα συνταγματικά κείμενα της περιόδου του αγώνα υπέρ της ανεξαρτησίας - δεν πραγματοποιείται καμία διάκριση σχετική με την ιθαγένεια ως κριτήριο προστασίας συνταγματικού επιπέδου του δικαιώματος της ιδιοκτησίας, δεδομένου ότι το κείμενο ρητά αναγνωρίζει ως φορέα τον κάθε άνθρωπο.

Στο πολιτικό σκηνικό της καποδιστριακής περιόδου (1828-1831), όπως έχει καταδειχθεί, ο κυβερνήτης της Ελλάδας στην προσπάθεια του να εφαρμόσει πλήρως την δημοκρατική αρχή, επιχειρεί την δημιουργία των απαραιτήτων προϋποθέσεων για την κατοχύρωση των πολιτικών δικαιωμάτων των Ελλήνων με σκοπό την οριστική ρύθμιση και την διεύρυνση της βάσης του δικαιώματος της ψήφου. Άξια μνείας είναι η μέριμνα του σχετικά με το πρόβλημα της θεμελίωσης του δικαιώματος της ψήφου με βάση την ιδιοκτησία, η οποία ενισχύει το αίσθημα ασφάλειας του πολίτη στην μετεπαναστατική ρευστή ιστορική περίοδο. Στο ίδιο πνεύμα κινείται και η επιδίωξη του Καποδίστρια να διανείμει τα «εθνικά κτήματα» σε ακτήμονες καλλιεργητές προς δημιουργία της κοινωνικοοικονομικής τάξης των μικροκτηματιών.

Στις 5 Δεκεμβρίου 1831, συνήλθε στο Άργος και στην συνέχεια στο Ναύπλιο η Ε΄ Εθνική Συνέλευση, η οποία κατά την ταραγμένη περίοδο που ακολούθησε την δολοφονία του κυβερνήτη Καποδίστρια ψήφισε υπό αντίξοες εσωτερικές συγκυρίες και εξωγενείς επιρροές το Ηγεμονικόν Σύνταγμα (15-3-1832). Ο συγκεκριμένος συνταγματικός χάρτης δεν τέθηκε ποτέ σε εφαρμογή, ωστόσο η επιρροή του υπήρξε εμφανής στα επόμενα Συντάγματα και στην επιστήμη του Συνταγματικού Δικαίου. Η εν λόγω Εθνική Συνέλευση με το ΙΓ΄ Ψήφισμά της υλοποιεί - έστω και σε θεωρητικό επίπεδο - το παλαιό αίτημα των επαναστατησάντων Ελλήνων που αφορά την διανομή των εθνικών κτημάτων.

Το Ηγεμονικόν Σύνταγμα μαρτυρεί έκδηλα την προσπάθεια της Εθνικής Συνέλευσης, να εναρμονίσει την «κληρονομική μοναρχία» με τις φιλελεύθερες και δημοκρατικές αρχές, που διέπουν τα Συντάγματα της επαναστατικής περιόδου. Παράλληλα, δια του συγκεκριμένου Συντάγματος πραγματοποιείται η από μακρού εκδηλωθείσα τάση προς ένταξη του ελληνικού κράτους στην ευρωπαϊκή δικαιοταξία.

Το υπό έρευνα συνταγματικό κείμενο κινείται στο ίδιο πνεύμα με το προηγούμενο Σύνταγμα, δεδομένου ότι προστατεύει το δικαίωμα της ιδιοκτησίας στην ίδια διάταξη με την οποία κατοχυρώνονται η προσωπική ελευθερία, η ζωή και η τιμή και ταυτόχρονα περιέχει διάταξη περί αναγκαστικής απαλλοτρίωσης. Η προστατευτική εμβέλεια της συνταγματικής καθιέρωσης του ατομικού δικαιώματος της ιδιοκτησίας εκτείνεται και στην περίπτωση αυτή σε όλους όσους βρίσκονται στην ελληνική επικράτεια. Στο άρθρο 33 εισάγεται η απαγόρευση της δήμευσης της ιδιοκτησίας ως πράξη ύψιστης προσβολής του ατομικού δικαιώματος της ιδιοκτησίας στον πυρήνα του. Στο πλαίσιο της συνταγματικής αυτής ρύθμισης πρέπει να ενταχθεί και οποιοδήποτε άλλο μέτρο, η εφαρμογή του οποίου εκ των πραγμάτων οδηγεί σε δήμευση, όπως μία ιδιαίτερα βαριά φορολογία. Πρέπει δηλαδή να επισημανθεί ότι η συνταγματική αυτή εγγύηση λειτουργεί ως όριο για τις φορολογικές επεμβάσεις που έχουν δημευτική επενέργεια και συνεπώς βλάπτουν το ατομικό ιδιοκτησιακό δικαίωμα.

Από την γραμματική ερμηνεία των προαναφερόμενων συνταγματικών διατάξεων συνάγουμε ότι τόσο τα ακίνητα όσο και τα κινητά πράγματα, χωρίς να προκύπτει μεταξύ τους διαβάθμιση, καταλαμβάνονται από το προστατευτικό πεδίο των άρθρων περί ιδιοκτησίας. Ως προς το θέμα του φορέα του δικαιώματος της ιδιοκτησίας, επισημαίνουμε ότι σύμφωνα με το γράμμα των αντίστοιχων διατάξεων συνταγματική προστασία των νομικών προσώπων δεν νοείται.

Ως αποδέκτης της ισχύος του δικαιώματος της ιδιοκτησίας νοείται το κράτος, το οποίο υποχρεούται αφενός μεν να σέβεται την ιδιοκτησία αφετέρου δε να την προστατεύει με θετικές ενέργειες. Ο κοινός νομοθέτης υποχρεούται, επομένως, να θεσπίσει έναν πυρήνα κανόνων δικαίου που καθιστούν δυνατή την ύπαρξη και την λειτουργικότητα της ιδιοκτησίας. Προκύπτει, ακόμη, αβίαστα η διαπίστωση ότι τα Συντάγματα της υπό μελέτη ιστορικής περιόδου εγγυώνται την ιδιωτική ιδιοκτησία εν γένει ως μία σπουδαία όψη της οικονομικής ελευθερίας, χωρίς όμως να αναφέρονται in concreto στα επιμέρους δικαιώματα, τα οποία περιλαμβάνονται στο εγγυητικό πλαίσιο της συνταγματικής κάλυψης της ιδιοκτησίας.

Όσον αφορά στην προστατευτική εμβέλεια και την νομική φύση του ατομικού δικαιώματος της ιδιοκτησίας, θεωρούμε ότι οι διατάξεις των προεκτιθέμενων Συνταγμάτων έχουν ως αφετηρία την νομική έννοια της ιδιοκτησίας της προβιομηχανικής περιόδου, δηλαδή την εμπράγματη ιδιοκτησία. Προστατεύουν, δηλαδή, την ελευθερία του ατόμου να χρησιμοποιεί, να απολαμβάνει και να διαθέτει εν ζωή ή αιτία θανάτου την ιδιοκτησία του. Ειδικότερα, στον όρο ιδιοκτησία δεν υπάγονται τα ενοχικά δικαιώματα, αλλά εμπεριέχεται μόνο το σύνολο των εμπραγμάτων δικαιωμάτων, δηλαδή η κυριότητα, οι δουλείες και η εμπράγματη ασφάλεια (το ενέχυρο και η υποθήκη).

Ένα επιχείρημα, το οποίο ενισχύει την παραπάνω θέση, θα μπορούσε να αντληθεί από το άρθρο 34 του Ηγεμονικού Συντάγματος, όπου προστατεύεται με ιδιαίτερη επιπρόσθετη διάταξη το δικαίωμα ασφαλούς κάρπωσης του περιουσιακού κέρδους από τις εφευρέσεις. Στο άρθρο αυτό φαίνεται ότι τυγχάνουν προστασίας τα απόλυτα δικαιώματα στα υλικά ή άυλα αγαθά και ειδικότερα το δικαίωμα της ευρεσιτεχνίας.

Ο θεσμός της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης στο Σύνταγμα της Τροιζήνας και στο Ηγεμονικό Σύνταγμα

Χαρακτηριστικό γνώρισμα των συνταγματικών κειμένων της Επιδαύρου και του Άστρους είναι η απουσία πρόβλεψης ρητών περιορισμών άσκησης του ατομικού δικαιώματος της ιδιοκτησίας. Κατά μείζονα λόγο, ο συνταγματικός νομοθέτης διστάζει να προχωρήσει ακόμη σε διατάξεις σχετικές με την ολοκληρωτική στέρηση της ιδιοκτησίας με σκοπό την ικανοποίηση επιτακτικών κοινωνικών αναγκών. Αντιθέτως, στο επαναστατικό Σύνταγμα της Τροιζήνας κάνει την εμφάνιση του στην ελληνική συνταγματική ιστορία ο θεσμός της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης, ο οποίος μάλιστα έκτοτε απαντάται σε όλα τα μεταγενέστερα συνταγματικά κείμενα. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στο άρθρο 17 του Συντάγματος της Τροιζήνας, «η κυβέρνησις ημπορεί ν΄απαιτήση την θυσίαν των κτημάτων τινός διά δημόσιον όφελος, αποχρώντως αποδεδειγμένον, αλλά διά προηγουμένης αποζημιώσεως». Στο Ηγεμονικό Σύνταγμα με το άρθρο 35 επαναλαμβάνεται, όπως είχε ήδη διατυπωθεί από τον συνταγματικό νομοθέτη του Συντάγματος της Τροιζήνας, η πρόβλεψη του αναγκαίου περιορισμού της ιδιοκτησίας με την μορφή της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης.

Διαπιστώνουμε ότι ο συνταγματικός νομοθέτης εμπνευσμένος από το κίνημα του συνταγματισμού και τα προτάγματα του φιλοσοφικού πνεύματος του 18ου αιώνα εντάσσει στην ελληνική έννομη τάξη την αναγκαστική απαλλοτρίωση. Πιο συγκεκριμένα, μεταφέρει την ρύθμιση του άρθρου 17 της γαλλικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη του 1789 (Declaration des droits de l’ homme et du citoyen), η οποία αποτελεί πηγή έμπνευσης για την εκπόνηση ολόκληρου του συνταγματικού κειμένου του Πολιτικού Συντάγματος της Ελλάδος.

Αν εξετάσουμε την ρύθμιση των παραπάνω αναφερομένων συνταγματικών διατάξεων, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η αναγκαστική απαλλοτρίωση επιτρέπεται μόνο σε συγκεκριμένες περιπτώσεις υπό τους ουσιαστικούς και διαδικαστικούς όρους που προβλέπει το ως άνω Σύνταγμα και οι σύμφωνοι με αυτό νόμοι. Στο κείμενο του Συντάγματος περιέχονται οι κλασσικές από την θεωρία του Συνταγματικού Δικαίου προϋποθέσεις της δημόσιας ωφέλειας και της καταβολής πλήρους αποζημίωσης. Ειδικότερα, ο συνταγματικός νομοθέτης επιλέγει να χρησιμοποιήσει τους όρους «δημόσιον όφελος», «όφελος εις τό κοινόν», «διά προηγουμένης αποζημιώσεως», «να αποζημιώση πρότερον δικαίως». Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται («αποχρώντως αποδεδειγμένον», «αφ’ ου αποχρώντος αποδείχθη αναγκαίον καί αναπόφευκτον») στην επαρκή πλήρη απόδειξη της αναγκαιότητας επιβολής του επαχθούς μέτρου της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης.

Κατά την γνώμη μας, η έννοια της δημόσιας ωφέλειας - η οποία ως προϊόν ποικίλων κοινωνικών και οικονομικών εξελίξεων είναι από την φύση της μεταβλητή - την περίοδο αυτή σε σύγκριση με τις μεταγενέστερες δεκαετίες υπήρξε συρρικνωμένη, καθώς το κράτος τότε είχε περιορισμένο εύρος δραστηριοτήτων. Οι πρώτες απαλλοτριώσεις ιδιοκτησιών υπέρ του ελληνικού κράτους αποσκοπούν κυρίως στην κατασκευή έργων δημοσίας χρήσεως (π.χ. οδών, πλατειών, σιδηροδρόμων). Με την πάροδο των ετών, όμως, το κράτος επωμίζεται έναν διευρυμένο πολυσχιδή κοινωνικό ρόλο, για την προαγωγή του οποίου προβαίνει σε απαλλοτριώσεις εκτάσεων για την αποκατάσταση ακτημόνων καλλιεργητών, την δημιουργία οικισμών, την εκτέλεση εγγειοβελτιωτικών έργων και την ανέγερση νοσοκομείων και πανεπιστημίων.

Αντί επιλόγου

Συμπερασματικά, ενόψει των ανωτέρω θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι το ατομικό δικαίωμα της ιδιοκτησίας ως θεμελιώδες στοιχείο της έννομης τάξης και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας κατοχυρώνεται σε όλα τα επαναστατικά συντάγματα. Η προστασία αυτή έχει διαβαθμίσεις και φτάνει στο αποκορύφωμά της στο Πολιτικόν Σύνταγμα της Ελλάδος, βάσει του οποίου πρώτον τελεί υπό την προστασία του νόμου η ιδιοκτησία οποιουδήποτε ατόμου ευρισκομένου εντός της ελληνικής επικράτειας και δεύτερον προβλέπεται ο περιορισμός αυτού του κλασσικού ατομικού δικαιώματος με τον θεσμό της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης. Σε κάθε περίπτωση είναι πρόδηλο ότι ο συνταγματικός νομοθέτης της υπό έρευνα εποχής εμπνέεται από τις ιδέες και το νομικό οπλοστάσιο της Γαλλικής Επανάστασης και του Διαφωτισμού.

Βιβλιογραφία

Αλιβιζάτος, Ν. 1981, «Εισαγωγή στην ελληνική συνταγματική ιστορία», Σημειώσεις πανεπιστημιακών παραδόσεων, τεύχος Α΄ 1821-1941, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή.

Βόγλης, Ε. 1999, «Πολίτευμα Ευρωπαϊκόν: Απόψεις για το πολίτευμα των Ελλήνων κατά τον αγώνα (1821-1828)», τόμος 49ος, περιοδικό *ΕΛΛΗΝΙΚΑ*, Εταιρία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη,

Γεωργόπουλος, Κ. 1970, *Ελληνικόν Συνταγματικόν Δίκαι*ον, τεύχος Γ, Αθήνα.

Γεωργόπουλος, Κ. 1971, *Ελληνικόν Συνταγματικόν Δίκαιον*, τεύχος Α, 2η έκδοση, Αθήνα.

Δημούλης, Δ. *Λαός έθνος και πολίτες στην ελληνική συνταγματική ιστορία του 19ου αιώνα*, www.scribd.com

McGrew, W. 1976, «The land issue in the greek war of indepence» στο Diamandouros N., J. Anton, J. Petropoulos, P. Topping (επιμ.), *Hellenism and the first greek war of liberation (1821 - 1830): Continuity and change*, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki.

Κιτρομηλίδης, Π. 2000, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός, Οι πολιτικές και κοινωνικές ιδέες*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας, Αθήνα.

Κόκκινος, Γ. 2000, «Ρήγας Φεραίος: Διανοητική προετοιμασία και επαναστατική πράξη, Οι λόγιοι του Διαφωτισμού στο κατώφλι της Επανάστασης», εφημερίδα *Τα Νέα*, 8-9.

Νάκος, Γ.Π. 1974, *Το Πολιτειακόν καθεστώς της Ελλάδος επί ΄Οθωνος μέχρι του Συντάγματος του 1844, Εκ των δημοκρατικών ιδεωδών της Επαναστάσεως του 1821 εις την απόλυτον μοναρχίαν*, Θεσσαλονίκη.

Πετρακάκος, Δ. 1935*, Κοινοβουλευτική Ιστορία της Ελλάδος*, τομ. Α΄, Αμαρυλίς, Αθήνα.

Πετρίδης, Π. 1990, *Πολιτικοί και συνταγματικοί θεσμοί στη νεότερη Ελλάδα (1821-1843), Η πολιτική οργάνωση του αγώνα-Η Καποδιστριακή πολιτεία-Η βαυαροκρατία*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη.

Ράικος, Α. 1971, «Αι διακηρύξεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων της ελληνικής επαναστάσεως», *Επιθεώρηση Δημοσίου και Διοικητικού Δικαίου*.

Stewart, J. H. 1951, *A Documentary Survey of the French Revolution*, Macmillan, New York.

Χρυσόγονος, Κ. 2003, *Συνταγματικό Δίκαιο, Σάκκουλας*, Αθήνα και Θεσσαλονίκη.

Χρυσόγονος, Κ. 2006, *Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

ARCHIVE ISSN 2654-2366 EBE/NLG